حکومەتی هەرێمی کوردستان
وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی
زانکۆی سلێمانی
کۆلیجی زمان

ئایکۆنی بەرەنگاری لە هەردوو گۆڤاری (نووسەری کورد) و (نووسەری کوردستان)دا

نامەیەکە

نەوزاد عەلی ئەحمەد

پێشکەشی بەشی کوردی کۆلیجی زمانی زانکۆی سلێمانی کردووە و بەشێکە لە پێداویستییەکانی بەدەستهێنانی پلەی دکتۆرا لە ئەدەبی کوردیدا

سەرپەرشت:

پ. د. دڵشاد عەلی محەمەد

(٢٧٢٢)ی کوردی　　(٢٠٢٢)ی زایینی

ئەم تێـزە بە ناونیشـانی **"ئـایکۆنی بەرەنگـاری لە هەردوو گۆڤـاری (نووسـەری کـورد) و (نووسەری کوردستان)دا"** لەلایەن خوێندکار (**نەوزاد عەلی ئەحمەد**)ەوە بە سەرپەرشـتی مـن لە زانکۆی سلێمانی ئامادەکراوە و بەشێکە لە پێداویستییەکانی بەدەستهێنانی پـلەی دکتـۆرا لە ئەدەبی کوردیدا.

ناو: پ. د. دڵشاد عەلی محەمەد

ڕۆژ: / / ٢٠٢٢

هەواڵنامەی کتێب

بە پێی ئەو پێشنیازە، ئەم نامەیە پێشکەش بە لیژنەی هەڵسەنگاندن دەکەم.

ناو: پ. ی. د. محەمەد عومەر

سەرۆکی بەشی کوردی

ڕۆژ: / / ٢٠٢٢

پێشکەشە؛

* ئەم کارەم دەکەم بە گوڵاڵە سوورە بۆ سەر گۆڕی ئەم دوو نەخوێندەوارە (عەلی ئەحمەد کەندێ)ی باوک و (سەکینە کێخوا حەسەن مێرخوزاری)ی دایکم، کە ئاواتیان ئەوەبوو منداڵەکانیان خوێندن تەواو بکەن.

* بە (نازە)ی هاوسەر و هاوڕێ، کە هەمیشە هاندەر و هاوکارم بووە، لە ژیانی نووسین بە گشتی و تەواوکردنی ئەم تێزە بە تایبەتی.

* بە هەردوو کوڕەکەم (شانوو) و (شامەم)، هیوادارم ئەو ئازارانەی باوک و دایکیان لە ژیاندا بینیان ئەوان نەیبینن.

نەوزاد

سوپاسنامە

- سوپاس بۆ مامۆستای بەڕێزم، پرۆفیسۆر: د. دڵشاد عەلی محەمەد سەرپەرشتیاریی ئەم تێزە، کە هەر لە ڕۆژانی دەستپێکدا بە خستنەبەردەستی کۆمەڵێک سەرچاوە، پاشان بە بەدواداچوونی بەردەوامی جێ دەستی دیارە.

- سوپاس بۆ سەرۆکایەتی زانکۆی سلێمانی و کۆلێجی زمان، بە تایبەتیش بەشی کوردی، هەمیشە دەرگایان لەبەردەم خوێندکاران کراوە بووە.

- سوپاس بۆ بەڕێز: د. لوقمان ڕەئوف بە خستنەڕووی کۆمەڵێک بۆچوون و پێشنیار ئەم تێزەی دەوڵەمەند کرد.

- سوپاس بۆ بەڕێز: د. کارزان محەمەد وەک خەمخۆرێکی ئەم تێزە لە کتێبخانە بەناوبانگەکانی ئێران، بە تایبەتیش زانکۆی تاران، چەندان سەرچاوەی بۆ ناردم.

- سوپاس بۆ بەڕێز: د. نەجات عەبدوڵڵا بۆ سەرچاوە فەرەنسییەکان یارمەتی داوم.

- سوپاس بۆ مامۆستای نووسەر و وەرگێڕ بەڕێز: عەلی عوسمان یاقوب هەمیشە بۆ سەرچاوە ئینگلیزییەکان پرس و ڕام پێکردووە، چەند دەقێکیشی بۆ وەرگێڕاوم.

- سوپاس بۆ نووسەر و وەرگێڕ بەڕێز: ڕزگار شێخانی بۆ دەقە کلاسیکییە سویدییەکان ماندووم کردووە.

- سوپاس بۆ بەڕێز پرۆفیسۆر: د. محەمەد تاتانی سەرەڕای ئەوەی چەند سەرچاوەیەکی گرنگی بۆ ناردم، هەروەها لە باری تەکنیکدا یارمەتیدەرم بووە.

هەواڵنامەی کتێب

ناوەڕۆک

بابەت	لاپەڕە
پێشەکی و دەروازە **- پێشەکی**	١
- دەروازە	٤
بەشی یەکەم: چەمک و پێناسەکان و مێژووی یەکێتیی نووسەرانی کورد و یەکێتیی نووسەرانی کوردستان **- پاری یەکەم: چەمک و پێناسەکان**	١٣
- ئایکۆن	١٤
- نیشانەناسی	١٧
- هێما و نیشانە	١٨
- ئایکۆن و ئەدەب	١٩
- ئەدەبی بەرەنگاری	٢١
- شیعر و پەخشان	٢٦
- ئەدەب و سیاسەت	٣١
- پاری دووەم: مێژووی یەکێتیی نووسەرانی کورد و یەکێتیی نووسەرانی کوردستان	٣٥
- یەکەم: یەکێتی نووسەرانی کورد	٣٥
- یەکێتی نووسەرانی کورد لە سێ قۆناغدا	٣٨
- کۆنگرەکان و لقەکان	٣٩

هەواڵنامەی کتێب

لاپەڕە	بابەت
٤١	- ناساندن و ناوەڕۆکی گۆڤاری نووسەری کورد - گۆڤاری نووسەری کورد- خولی یەکەم
٤٣	- گۆڤاری نووسەری کورد لە شاخ
٤٤	- گۆڤاری نووسەری کورد- خولی دووەم
٤٧	- هەڵوەشاندنەوەی یەکێتیی نووسەرانی کورد
٤٨	- دووەم: یەکێتیی نووسەرانی کوردستان - دامەزراندن
٥١	- چالاکییەکانی یەکێتیی نووسەرانی کوردستان
٥١	- گۆڤارەکان
٥٣	- کتێب
٥٤	- چاپ و چاپخانە
٥٥	- کۆڕ و کۆبوونەوە
٥٥	- بەیاننامە
٥٦	- ئێستگەی رادیۆ
٥٦	- ناساندن و ناوەڕۆکی گۆڤاری نووسەری کوردستان
٥٧	- ئامانج
٥٨	- ناوەڕۆک
٥٩	- نووسەر و ئەدیبان

کتێبی هەواڵنامە

لاپەڕە	بابەت
٦٢	**بەشی دووەم: ئایکۆنی بەرەنگاریی لە گۆڤاری نووسەری کورددا ١٩٧١-١٩٨٣**
٦٢	- **پاری یەکەم: ئایکۆنی بەرەنگاری لە شیعردا**
٦٢	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە شیعرە کوردییەکاندا
٦٢	- ئایکۆنی وێنەی چواندن
٦٨	- ئایکۆنی هێمایی
٨٣	- ئایکۆنی نیشانەیی
٩٣	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە شیعرە بیانییەکاندا
٩٧	- **پاری دووەم: ئایکۆنی بەرەنگاری لە پەخشاندا**
٩٧	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە چیرۆکە کوردییەکاندا
١٠٩	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە چیرۆکە بیانییەکاندا
١١٠	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە ئۆپەرێتە کوردییەکاندا
١١٥	**بەشی سێیەم: ئایکۆنی بەرەنگاری لە گۆڤاری نووسەری کوردستاندا ١٩٨١-١٩٩١**
١١٦	- **پاری یەکەم: ئایکۆنی بەرەنگاری لە شیعردا**
١١٦	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە شیعرە کوردییەکاندا
١١٦	- ئایکۆنی پێشمەرگە و شەهید
١٢٣	- ئایکۆنی دایک و نیشتمان
١٢٤	- ئایکۆنی شار و زیندان

لاپەڕە	بابەت
١٢٩	- ئایکۆنی هەڵەبجە و کۆمەڵکوژی
١٣٢	- ئایکۆنی حزب و ئایدیۆلۆجیا
١٣٦	- ئایکۆنی هەرەس و شۆڕشی نوێ
١٣٧	- ئایکۆنی داگیرکەر و وێرانکردن
١٤٠	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە شیعرە بیانییەکاندا
١٤٧	- **پاری دووەم: ئایکۆنی بەرەنگاری لە پەخشاندا**
١٤٨	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە چیرۆکە کوردییەکاندا
١٨٨	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە چیرۆکە بیانییەکاندا
١٩٣	- ئایکۆنی بەرەنگاری لە شانۆگەرییە بیانییەکاندا
١٩٦	- **ئەنجام**
١٩٨	- **سەرچاوەکان**
٢١٢	**الخلاصة**
٢١٣	**Summary**

هەولێرنامەی کتێب

پێشەکی و دەروازە

پێشەکی

دەستپێک: ئایکۆن هەر تەنیا وەک هێمایەکی ئایینی و مەزهەبی نەماوەتەوە، بەڵکو کاریگەریی لەسەر هونەرەکانی دیکەش داناوە، لەپێناوی گۆڕانکاریی و پێشکەوتنی زیاتریدا سوودی لە جۆرەکانی نیشانە بینیووە.

کارکردن لە هونەرێک، یاخود تێزێک، کە مێژووی ئەدەبی نەتەوە لە سنووریێکی فراوان کاری لەسەر نەکردووە، دەبن بە خاڵی رۆشن بۆ دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردی بە تایبەتیش لە بواری خوێندنی باڵادا.

وەک دوایی ئاماژەی پێ دەدەین، تا ئێستا چەند کارێکی ئەکادیمی لەسەر ئاستی زانکۆکانی کوردستان سەبارەت بە سیمیۆلۆژیا پێشکەشکراون، زۆربەیان وەک نموونە کاریان لەسەر شیعر کردووە، ئەم کارەی ئێمە لەسەر ئایکۆنی بەرەنگاری وەستاوە نموونەی شیعر و پەخشان وەرگرتووە و هەڵوەستەی لەبەردەم دوو گۆڤاردا کردووە، کە یەکێکیان تا ئێستا کاری لەسەر نەکراوە، بەڵکو ژمارەکانیشی بەردەست نین.

سنووری توێژینەوەکە: کەرەستەی توێژینەوەکە بریتییە لە گۆڤارەکانی (نووسەری کورد) و (نووسەری کوردستان)، لە بڵاوبوونەوەی یەکەمین ژمارەی گۆڤاری (نووسەری کورد) لە ساڵی (١٩٧١) دەست پێدەکات بە دەرچوونی دوا ژمارەی گۆڤاری (نووسەری کوردستان) (١٩٩١) کۆتایی دێت، کە یەکەمینیان مەڵبەندی گشتی یەکێتیی نووسەرانی کورد لە ماوەی دوو خولدا (٢٣) ژمارەی لە شاری بەغدا لێدەرکردووە، تەنیا ژمارە (١٢)ی خولی یەکەم نەبێت ساڵی(١٩٧٥) لە شاخ لە ناوچەی باڵەکایەتی لە هەولێر دەرچووە. دووەم گۆڤاریش (نووسەری کوردستان)ە، یەکێتیی نووسەرانی کوردستان لە شاخ دەریکردووە و (١٨) ژمارەی لێ چاپ و بڵاوکراوەتەوە، واتە سنوری لێکۆڵینەوەکە دەقەکانی ناو هەردوو گۆڤارەکەیە.

هەواڵنامەی کتێب

نموونەمان تەنیا لەو دوو گۆڤارە وەرگرتووە، نەک ئەو گۆڤار و بڵاوکراوانەی بەناوی نووسەران، یاخود لقەکانی ئەو دوو ڕێکخراوە دەریکردوون، بۆ نموونە دوای هەڵوەشاندنەوەی یەکێتیی نووسەرانی کورد، گۆڤارێکی دیکە بەناوی (نووسەری کورد) (الكاتب الكردي) دەرچووە، ئەو گۆڤارە پەیوەندی بە یەکێتیی نووسەرانی کوردەوە نییە، بەڵکو گۆڤاری لقی ناوچەی ئۆتۆنۆمی یەکێتیی ئەدیب و نووسەرانی عیراق بووە، لە ژمارە(١)، لاپەڕە(١)دا بەمجۆرە گۆڤارەکەیان ناساندووە (نووسەری کورد: گۆڤاری یەکێتی گشتی ئەدیب و نووسەرانی عیراق نووسینگەی ڕۆشنبیریی کوردییە) و ئەم ژمارەیە مانگی ئاداری ١٩٨٥ دەرچووە، واتە پاش دوو ساڵ دوای وەستاندنی گۆڤاری (نووسەری کورد)ی خولی دووەم، ئێستاش یەکێتیی ئەدیب و نووسەرانی عیراق بەناوی نووسینگەی کوردی ئەو ڕێکخراوە گۆڤارێک بە هەمان ناو دەردەکات، ئەو دوو گۆڤارە لەبەرئەوەی موڵکی یەکێتیی نووسەرانی کورد نین، لەم تێزەدا باسنەکراون و نموونەیان لێ وەرنەگیراوە.

پێویستە ئاماژەش بەوە بدەم ساڵی (١٩٩٠) لە وڵاتی سوید گۆڤارێک بەناوی (نووسەر) لە لایەن یەکێتیی نووسەرانی کورد لە وڵاتی سوید دەرچووە، کە تەنیا یەک ژمارەیە، ئەو ڕێکخراوەش هیچ پەیوەندی بە یەکێتیی نووسەرانی کورد لە شار و شاخ نەبووە، تەنیا ناوی ڕێکخراوەکە بەو شێوەیە بووە.

دوای ڕاپەڕینی (١٩٩١)یش، یەکێتیی نووسەرانی کورد، وەک خولی ڕاپەڕین دەستی بەدەرکردنەوەی گۆڤاری (نووسەری کورد) کرد، ئەو گۆڤارەش ناچێتە ناو چوارچێوەی ئەم باسە، چونکە دوای (١٩٩١) دەرچووە و باسەکەی ئێمەش لە (١٩٧١) دەسپێدەکات تا ساڵی (١٩٩١)، کە دوا ژمارەی گۆڤاری (نووسەری کوردستان)ی تێدا دەرچووە.

گرێدانی مێژووی ئەم دوو گۆڤارە، پەیوەندی بە خودی مێژووی هەردوو ڕێکخراوەکەوە هەیە، دوای هەڵوەشاندنەوەی یەکێتیی نووسەرانی کورد، نووسەرانی شاخ لە بەیاننامەیەکدا خۆیان بە درێژەپێدەری ئامانجەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد زانیوە و تا دەگاتە حاڵەتێک ناوی گۆڤارەکەیان لە (پێروو) بۆ (نووسەری کوردستان) دەگۆڕن، وەک نزیکییەک لە ناوی گۆڤاری (نووسەری کورد). لەو ڕووەوە دەکرێت سەیری ژمارە (١)ی گۆڤاری (نووسەری کوردستان) بکرێت، کە ساڵی ١٩٨١ لە خڕی نێوزەنگ دەرچووە. خڕی نێوزەنگ لەسەر سنووری ڕۆژهەڵات و باشووری کوردستانە، بە دیوی باشووردا، کە دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی ناوچەی پشدەر.

هەواڵنامەی کتێب

سەرنجێک: ئەو دوو گۆڤارە، گۆڤاری ئەدەبین و سەرچاوەن بۆ ئەم باسە، واتە گۆڤارەکانی (نووسەری کورد) و (نووسەری کوردستان) بابەتەکان دەقاودەق نووسراونەتەوە، بەبێ دەستکاریکردنی رێنووس و زاراوە و رستە و وشەکان، تەنیا بۆ بابەتەکانی گۆڤاری (نووسەری کوردستان)، کە لە شاخ دەرچووە و ئەو تایپەی بابەتەکانی پێ تایپکراوە زۆر سەرەتایی و سادە بووە، لە چەندان شوێندا جیاوازی ناکرێت لە نێوان (بوو) و (بۆ)دا، کە هەردوو وشەکەیان بەم شێوەیە نووسیوە (بو)، ئەمە و سەرەڕای دانەنانی سەر و ژێر بۆ کۆمەڵێک وشە، حاڵەتی لەوجۆرە بە گوێرەی پێویست لە پێناوی جیاکردنەوە لە واتادا دەستکاریکراون، ئەگەرنا تەواوی دەقە وەرگیراوەکان وەک خۆیان گوازراونەتەوە، هەروەها لە سەرچاوە کوردییەکانیشدا هەر دەقێک وەرگیرابێت دەستکاری رێنوس و خاڵبەندی نەکراوە.

میتۆدی توێژینەوەکە: بۆ دۆزینەوەی لێکچوون و جیاوازیی نێوان بنیاتەکانی نیشانە و کارکردن لە دەقی ئەدەبیدا، دەبێت پەنا بۆ زانستی نیشانەناسی ببەین واتە سیمیۆلۆژیا، ئێمە وەک پێکهاتەیەکی زانستی کار لەسەر ئایکۆن دەکەین، ئایکۆنیش لقێکە لە نیشانە، کەواتە بۆ دۆزینەوەی ئایکۆنی بەرەنگاری ناکرێت زانستی نیشانە، واتە سیمیۆلۆژیا فەرامۆش بکرێت، لە رەخنەی نوێدا سوود وەرگرتن لە چەند تیۆرێکی جیاواز، یاخود لەیەک نزیک، ئەنجامێکی سەرکەوتووی لێدەکەوێتەوە. لەم نامەیەدا کار لەسەر کۆمەڵێک دەق کراوە، کە بەشێکن لە رووداوە مێژووییەکان، بۆیە میتۆدەکانی مێژوویی/ سیمیۆلۆژیی پێڕەو کراوە.

گیروگرفتی توێژینەوەکە: ١- کێشەی سەرەکی ئاڵۆزیی لە پێناسە و زاراوەکانی بواری نیشانەیە، تا هەندێکجار هەست بە تێکەڵاوی لە واتا و چەمکدا دەکرێت.

٢- ئایکۆن بە گشتی و ئایکۆنی بەرەنگاری بەتایبەتی و پراکتیزەکردنی لەسەر ئەدەبدا، ساغکردنەوەیان دیسان گرفتە، ئەوە لە حاڵێکدا ئەگەر (ئایکۆنی بەرەنگاری) وەک یەک زاراوە وەربگیرێت.

٣- پۆلێنکاری نموونەکان لە دوو ژینگەی جیاوازدا (شار و شاخ)دا گرفتێکی ترە.

نەخشەی توێژینەوەکە: سەرەڕای پێشەکی و دەروازە، لێکۆڵینەوەکە پێکهاتووە لە سێ بەش: بەشی یەکەم بەسەر دوو پار دابەشکراوە، لە پاری یەکەمدا بە پشت بەستن بە چەندان سەرچاوەی زانستی و ئەکادیمی لە زمانە جیاوازەکاندا کۆمەڵێک زاراوە و چەمک باسکراون، کە پەیوەندی راستەوخۆیان بە باسەکەوە هەیە، لەو رووەوە پشت بە کۆمەڵێک فەرهەنگی

بەناوبانگ بەستراوە. لە پاری دووەمیشدا باسی مێژووی یەکێتیی نوسەرانی کورد و یەکێتیی نوسەرانی کوردستان کراوە، وردەکارییە مێژووییەکان و کار و چالاکیان خراوەتەڕوو.

بەشی دووەم و بەشی سێیەم پراکتیکین، کۆمەڵێک دەق کاریان لەسەر کراوە، کە لە گۆڤارەکانی (نووسەری کورد) و (نووسەری کوردستان) بڵاوکراونەتەوە. بەشی دووەم تەرخانکراوە بۆ گۆڤاری (نووسەری کورد) بە هەردوو خولەکەیەوە، کە لە شار دەرچووە، ئەم بەشە دابەشی دوو پار کراوە، لە پاری یەکەمدا نموونەی شیعریی چەند شاعیرێک وەرگیراوە، لە پاری دووەمدا پەخشان بە رەگەزە سەرەکییەکانییەوە وەرگیراوە و نموونە لە چیرۆک و شانۆ و ئۆپەرێت هێنراوەتەوە، سەرەڕای دەقی بیانی، کە بۆسەر زمانی کوردی وەرگێڕدراوە.

بەشی سێیەمیش بۆ گۆڤاری (نووسەری کوردستان) تەرخانکراوە، ئەم بەشەش، وەک بەشی دووەم بەسەر دوو پار دابەشکراوە، لە پاری یەکەمدا نموونەی شیعریی و لە پاری دووەمیشدا نموونەی پەخشان هێنراوەتەوە. بۆ هەردوو بەشەکە لە کاتی وەرگرتنی دەقەکان سوود لە دابەشکاریی هونەرەکانی ئەدەب وەرگیراوە، واتە هونەری شیعر و هونەری پەخشان، هەروەها دەقی وەرگیڕدراویش فەرامۆش نەکراوە.

لە کۆتایدا وەک هەر باسێکی زانستی ئەنجام خراوەتەڕوو، پاشان کورتەیەک بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی نووسراوە، ئینجا لیستێک بۆ سەرچاوەکان ئامادەکراوە.

هەولێرنامەی کتێب

دەروازە

دۆخی کوردستان و جۆری ئەو رژێمانەی حکومی کوردستانییان کردووە، رێگایان نەداوە نووسین و لێکۆڵینەوە سەبارەت بە ئەدەبی بەرەنگاری بکرێت، تەنیا چەند بابەت و باسێک، کە دەچنە خانەی ئەدەبی سیاسی و نیشتمانییەوە دێنەبەرچاو، بەڵام دوای ساڵی (١٩٧٥) و لە رۆژنامەگەریی نهێنییدا، بە تایبەتیش لە گۆڤارەکانی (پێروو) و (نووسەری کوردستان) و (گزنگ)دا چەند بابەتێک بڵاوکراونەتەوە، هەروەها هەر لەو ماوەیەدا لە گۆڤار و بڵاوکراوە حزبییەکانیشدا، چەندان وتار بڵاوکراونەتەوە، کە دەچنە چوارچێوەی کاریگەرییەکانی ئەدەبی بەرەنگاری لەسەر هەستی نیشتمانی و نەتەوەییدا. ئەمە و بەم دواییە لەسەر ئاستی خوێندنی باڵادا لا بە لای زانستی نیشانە (سیمیلۆژیا) کراوەتەوە و چەند باسێک پێشکەشکراون. لە

پێناوی فەرامۆشنەکردنی کارەکان لە بواری ئەدەبی بەرەنگاری و سیمیۆلۆژیادا ئاماژە بە چەند سەرچاوەیەک دەدەین:

ئەلف: کتێب

ئەم کارە، کارێکی بیبلیۆگرافیایی نیە، تەنیا ئاماژە بە چەند نامەیەکی ماجستێر و تێزی دکتۆرا و کتێبی ئاسایی دەدەین:

(شیعر و بەرهەڵستی و راپەڕین لە کوردستانی ئێران دا). مەحموود زامدار ئامادەی کردووە و پێشەکی بۆ نووسیوە و رێکیخستووە، ساڵی (١٩٨٩) چاپکراوە، سەرەڕای پێشەکی و کورتە مێژوویێکی رۆژهەڵاتی کوردستان، لاپەڕەکانی دیکەی کتێبەکە بۆ چەندان دەقی شیعری تەرخانکراون، کە لە رۆژنامە و گۆڤارەکانی ئەوێ رۆژێ بڵاوکراونەتەوە، ئەوەی بۆ ئەم بابەتەی ئێمە گرنگە، گەڕان و پشکنین و ساغکردنەوەیە بۆ سەرەتاکانی شیعری بەرەنگاری لە رۆژهەڵاتی کوردستان. ئامادەکاری کتێبەکە بۆ ئەدەبی بەرەنگاری، زاراوەی بەرهەڵستکاری داناوە و لە لاپەڕە (٧)دا دەنووسێت: ((ئەدەبی بەرهەڵستکار- بە مانا فراوانەکەی- لە کوردستانی ئێراندا، بەشێکە لە کەلەپووری شۆڕشگێڕانەی گەلە جەزرەبەدراوەکەی ئەو کوردستانە و هەناسەیەکی پڕ لە ئاخ و درێژی ئەو گەلە قارەمانەی ئەو کوردستانەیە لە دژی گشت جۆرە زوڵم و زۆر و دەستدرێژی و تۆقاندن و تواندنەوەیەک..! هەر بۆیەشە ئەم جۆرە شیعرە و ئەو چەشنە شاعیرانە، دەورێکی یەجگار گرینگیان لە ژیانی گەلی کوردستانی ئێرانا بینیوە))، ئەو دەقانەی لەو کتێبەدا کۆکراونەتەوە، دەکرێت بۆ توێژینەوەی زانستی لە بوارەکانی سروود، شیعری بەرەنگاری، شیعری نیشتمانی و نەتەوەیی سوودیان لێوەربگیرێت.

(راگەیاندنی شۆڕش و بزووتنەوەی شیعری کوردی). نووسینی: ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، نامەی ماجستێرە. ساڵی (١٩٩٩) لە زانکۆی سلێمانی بەرگری لێکراوە و ساڵی (٢٠٠١) وەک کتێب چاپ و بڵاوکراوەتەوە. نامەکە بریتییە لە سێ فەسڵ، فەسڵەکان بەسەر چەند ناونیشانێکی وەک: پێوەندی و جیاوازی ئەدەب و راگەیاندن، کورتەیەک لە مێژووی رۆژنامەنووسی کوردی، یەکەمین رۆژنامەی شۆڕش لە کوردستانی عێراقدا، دەزگاکانی راگەیاندنی شۆڕشی نوێی کوردستانی عێراق، دامەزراندنی یەکێتی نووسەرانی کوردستان و گەشتێک بەناو دیوانی نووسەری کوردستان، تەئسیری ئەو ماوەیە لەسەر ئێستا، هەروەها لەم نامەیەدا قسەوباس سەبارەت بە کێ یەکەمین دەقی شیعریی دوای هەرەسی (١٩٧٥) نووسیوە، کراوە؟ ئەگەرچی

لەو ماوەیەدا چەندان شیعر لە چامەنییەکانی شۆڕشی نوێ بڵاوکراونەتەوە، بەڵام توێژەر زیاتر تیشکی خستۆتە سەر شیعرەکانی شەهید مەلا عەلی و شێرکۆ بێکەس.

(شیعری بەرەنگاریی کوردی) نووسینی: ئەبوبەکر خۆشناو، نامەی ماجستێرە. ساڵی(٢٠٠١) لە زانکۆی سلێمانی وەرگیراوە، ساڵی (٢٠٠٢) وەک کتێب بڵاوکراوەتەوە. سنووری کاری ئەم لێکۆڵینەوەیە ساڵانی (١٩٧٥-١٩٩١)ە، هەر تەنیا شیعری وەرگرتووە، توێژەر لە بەشی یەکەمدا واتا و پێناسە و مێژووی شیعری بەرەنگاری باسکردووە، بەشی دووەمی بۆ رەگی بەرەنگاری لە شیعری کوردی تەرخانکردووە، دەستپێکی ئەو ئەدەبەی بە بەرهەمەکانی بابەتاهیری هەمەدانی بەستۆتەوە، ئینجا ئاماژە بە بەرهەمەکانی مەلای جزیری، ئەحمەدی خانی، سالم کردووە. لە بەشی سێیەمی نامەکەدا باس لە شیعریی بەرەنگاری کوردی دەکات، لەم نامەیەشدا گفتوگۆ سەبارەت بەم بابەتە کراوە، ئایا کێ یەکەمین شیعری کوردیی دوای هەرەسی ساڵی (١٩٧٥)ی نووسیوە؟ لە رێگای گفتوگۆ لەگەڵ چەند شاعیرێکدا زۆربەیان خۆیان بە خاوەنی یەکەمین دەقی شیعری دوای هەرەس دەزانن. پێوەری یەکەمین و یەکەمینجار، تەنیا و تەنیا سەرچاوەیە! سەرچاوەش بەڵگەی بڵاوکراوەیە، بە تایبەتیش لەم سەردەمەدا، نەک دەقێک لە فلان مێژوو نووسراوە و پاشان بڵاوکراوەتەوە! شێواز و پێگە و کاریگەریی شیعری بەرەنگاریی کوردی دوا بەشی نامەکەیە، کە لە رێگای زمان و فەرهەنگەوە وەک خاسیەت ئەو جۆرە شیعرە لە شیعری دیکە جیادەکاتەوە.

توێژەر لە لاپەڕە پەنجا و هەشتدا لە ناوەڕۆک و خاسیەتی شیعری فەلەستینی دواوە. نووسینەکەی بەم چەند دێرە دەستپێکردووە: ((شیعری بەرەنگاریی فەلەستینی هاوکات لەگەڵ کازیوەی شۆڕشی فەلەستینیدا وادەرکەوتووە لەنێوان بەرەنگاریی نیشتمانی چەکدارانە لە رووبەڕووبوونەوەی داگیرکردن و بزاڤی رەسەنی شیعردا- بزاڤێ کە دەربڕی کارەسات و قۆناغەکانی تێکۆشانی رێگای گێڕانەوەی مافە زەوت کراوەکانە)) (خۆشناو، ٢٠٠٢، ٥٨)، وەک ئاماژەی پێداوە، ئەم بابەتەی لە بابەتێکی وەرگێڕدراوی خۆی وەرگرتووە (داناز، ١٩٩٠، ١٧)، دەبوایە توێژەر ناوی سەرچاوە ئەسڵییەکە بنووسێت، کە ئەو بابەتەی لێوەرگرتووە، سەرچاوەکەش بە زمانی عەرەبییە!

(هۆنراوەی بەرگری لە بەرهەمی چەند شاعیرێکی کرمانجی سەروودا ١٩٣٩-١٩٧٠). نووسینی: عەبدوڵڵا یاسین عەلی ئامێدی، تێزی دکتۆرایە و ساڵی (٢٠٠٢) لە زانکۆی سەلاحەددین- هەولێر گفتوگۆی لەبارەوە کراوە، ساڵی (٢٠٠٥) وەک کتێب چاپکراوە، ئەم کتێبە چوار بەشە و (٣٢٠) لاپەڕەیە. بەشی یەکەمی بە پێشەکییەوە (١٠٤) لاپەڕەی بۆ لێکدانەوە و گەڕان بە دوای

واتای زاراوەی بەرگری لە چەند فەرهەنگێک و هۆنراوەی بەرەنگاری لە لای نەتەوە و وڵاتانی جیهاندا تەرخانکردووە. بەشی دووەمیش زیاتر گێڕانەوەیەکی مێژووییە، بۆ نموونە: مێژووی کوردستانی سەروو، سیاسی و جەنگ، ئینجا هاتۆتە سەر بواری کۆمەڵایەتی، ئابووری و رۆشنبیری، هەر لەو بەشەدا باس لە ئەدەبی بەرەنگاری لە فۆلکلۆری کوردی دەکات، هەروەها نموونەشی لە ئەدەبی کلاسیکی کوردی هێناوەتەوە. بەشی سێیەمی تێزەکەی تەرخانکردووە بۆ شیعری بەرەنگاری لە ئەدەبی تازە و هەڵوەستەی لەسەر شاعیران ئەحمەد نامی، ئەحمەد ناڵبەند، ئەنوەر مایی، قەدری جان، کامیران بەدرخان، ساڵح یوسفی و جگەرخوێن کردووە، لە بەشی چوارەمدا هاتۆتەسەر ناوەڕۆک و رووخساری ئەدەبی بەرەنگاری کوردی.

ئەم تێزەش وەک چەند ماجستێر و دکتۆرایەکی دیکە، ئەدەبیاتی پێشمەرگە و شاخی فەرامۆشکردووە، هەرتەنیا دوو نموونەی لە رۆژنامەگەریی رۆژگاریی پێشمەرگایەتی لە شاخ هێناوەتەوە، وەک دەزانرێت ئەو سەردەمە چەندان گۆڤار و رۆژنامە لە شاخ بە نهێنی دەردەچوون و گرنگیان بە بڵاوکردنەوەی شیعر داوە و شیعری شاعیرانی کرمانجی سەرووشیان بڵاوکردۆتەوە.

(هۆزانا بەرگری ل سەردەمێ شۆرشا گولانێ ١٩٧٥- ١٩٩١). نووسینی: بەیان ئەحمەد حسێن، نامەی ماجستێرە، ساڵی (٢٠٠٣) لە زانکۆی دهۆک وەرگیراوە و ساڵی (٢٠٠٧) وەک کتێب چاپکراوە. نامەکە لە چوار بەش پێکهاتووە، بەشی سێیەم و چوارەمی بۆ هۆزانی بەرەنگاری لە شاخ، شار و تاراوگە تەرخان کردووە. ئەو سەرچاوانەی سوودی لێ بینیوون هەست بە هەژاری و دەستکورتی دەکرێت، توێژەر ئەگەرچی سەردەمی (١٩٧٥ تا ١٩٩١)ی وەرگرتووە، بەڵام بۆ ئەدەبیاتی شاخ زیاتر پشتی بە چاوپێکەوتن بەستووە، بۆ ئەو سەرچاوانەش، کە پشتی پێبەستوون، هی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق-ن، بە تایبەتیش دوای ساڵی (١٩٨٥). لە بادینان دەزگاکانی راگەیاندنی پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان، حزبی شیوعی عیراقی- هەرێمی کوردستان، حزبی سۆسیالیستی کوردستان، حزبی سۆسیالیستی کوردستان/ ئیتجاهی دیموکراتی شۆڕشگێڕ، خاوەنی چەندان بڵاوکراوە و گۆڤارن، کە بابەتی ئەدەبیان بڵاوکردۆتەوە، هەروەها گۆڤارەکانی (نووسەری کوردستان)، (گزنگ)، (نووسەری نوێ)، (بانگ)، بەرهەمی نووسەر و ئەدیبانی بادینانیان بڵاوکردۆتەوە، ئەگەر هەر تەنیا ئەو ئەدەبە بێت، کە بە کرمانجی سەروو نووسراون، کەچی ئاماژەی پێنەداون!

یەکێک لە کارە چاکەکانی ئەم نامەیە ئەوەیە دەبێتە مێژوویێکی گرێدراو بۆ ئەدەبی بەرەنگاری لە بادیناندا لەگەڵ نامەکەی عەبدوڵڵا یاسین ئامێدی هۆنراوەی بەرگری لە بەرهەمی چەند

شاعیرێکی کرمانجی سەروودا (١٩٣٩-١٩٧٠)، ئەم نامەیەش لە (١٩٧٥-١٩٩١)یە. ئەم توێژینەوەیە تەنیا ئەو هۆزانڤانانەی لە خۆگرتووە، کە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق-ن، یاخود لە چاپکراوی ئەواندا بەرهەمیان بڵاوکردۆتەوە! ئەگەرنا ناونیشانی بابەتەکە زۆر فراوانە، ناونیشان و پلان و ناوەڕۆکی ئەم نامەیە سەرنجی دیکەش هەڵدەگرێت، بەڵام لێرەدا ناکرێت زیاتری لەسەر بوەستین!

(سروود و گۆرانی نیشتمانی و بەرەنگاریی کوردی). نووسینی: عەبدولواحید ئیدریس شەریف، نامەی ماجستێرە، ساڵی (٢٠١١) وەک کتێب چاپکراوە. توێژەر لە لاپەڕە (٢٦)دا بۆ گرێدانی بابەتی سروود و گۆرانی نیشتمانیی نووسیویەتی: ((دەبێت پشت بەو سەرچاوانە ببەستین، کە لە هۆنراوەی بەرگریی و نیشتمانیی و سیاسی دەدوێن، چونکە پێکهاتەی سەرەکی سروود و گۆرانیی هۆنراوەیە دواتر ئاواز، شیعری بەرەنگاریی، کە هەوێن و مەکۆی جۆشدانی خەڵک و بەشدارییەکی کاریگەرە لە بزووتنەوە و راپەرینەکانی ستەملێکراوان))، هەر پەیوەند بە ئەدەبی بەرەنگاری لە لاپەڕە (٧٩)دا جیاوازی و لێک نزیکی لە نێوان سروود و گۆرانی و شیعری بەرەنگاریی خستۆتەڕوو، کە دەکرا توێژەر وردتر لەسەر جیاوازییەکان لە باری وشە و کەرەستە شیعرییەکان بوەستێت، بە تایبەتیش ئەو حەماسەتەی لە سروود و شیعری بەرەنگاریدا هەیە، مەرج نییە بە هەمان ئاست لە گۆرانیدا هەبێت. لەبەرئەوەی ئەم توێژینەوەیە زیاتر تەرخانکراوە بۆ سروود و گۆرانیی نیشتمانیی، باشتر دەبوو، ئەگەر ناونیشانیی نامەی ماجستێرەکە بەم شێوەیە بێت: سروود و گۆرانی نیشتمانیی کوردی لە کرمانجی خوارووودا.

(چەند بابەت و لێکۆڵینەوەیەک لەسەر سروودی کوردی). ساڵی (٢٠١٢) یەکێتیی نووسەرانی کورد- لقی سلێمانی، سێیەمین فێستیڤاڵی کامەران موکری تەرخان کرد بۆ سروودی کوردی، کە چەندان لێکۆڵینەوە و وتاری تێدا پێشکەشکرا، پاشان بابەتەکانیان لە کتێبێکدا کۆکردۆتەوە و لە پێشەکیدا نووسیویانە: ((سرووده نەتەوەیی و نیشتمانییەکان، وێڕای ئەوەی، کە بەشێکی دیاری خەبات و تێکۆشان و دیۆکۆمێنتکردنی گیانی خۆڕاگری و ورە بەرزیی گەلەکەمانە، لە هەمانکاتدا بەشێکی پرشنگداری مێژووی ئەدەبی کوردیشە))، ئەم کتێبە سەرچاوەیەکی بەسوودە بۆ ئەوانەی سەبارەت بە سروودی کوردی دەنووسن.

(بیری نەتەوەیی و بەرەنگاریی لە شیعرەکانی کامەران موکری دا). نووسینی: سەرحەد حسێن مستەفا، نامەی ماجستێرە، ساڵی (٢٠١٥) لە زانکۆی سلێمانی گفتوگۆی لەبارەوە کراوە، بریتییە لە سێ بەش، زۆرترین لاپەڕەی بۆ نەتەوە و نەتەوایەتی تەرخانکردووە، لەو بەشەی، کە هاتۆتە سەر شیعری بەرەنگاری، هەست بە تێکەڵاوبوونێک لەنێوان زاراوەکانی بەرەنگاری،

بەرهەڵستی، بەرگری کراوە، بۆ نموونە بەرهەڵستی لە دابونەریتێک ناچێتە ناو چوارچێوەی شیعری بەرەنگارییەوە. توێژەر هەوڵدەدات لە دووتوێی نامەکەیدا پشکنین بۆ ئەو پێناسە و دەقانە بکات، کە بیری نەتەوەیی و شیعری نەتەوەیی تا چەند دەبن بە سۆنگەیەک بۆ پایەکانی شیعری بەرەنگاریی.

(زانستی سیمانتیک) نووسینی: د. عەبدولواحید مشیر دزەیی، ساڵی (٢٠١٥) چاپکراوە. بابەتێکی ورد و زانستییە سەبارەت بە سیمانتیک، کتێبەکە لە دە بەش پێکاتووە، وەک؛ هێما و واتا، واتا و واتای پەیوەندی، واتا وەک ئاماژە، چەمکی واتا، واتا وەک چەمک، کێشەکانی واتا، پێوانەی واتای لاوەکی، واتا و وێنە، نزیکایەتی واتاکان، جیاوازی واتاکان. بۆ ئایکۆن پشتی بەو رایەی پێرس بەستووە، کە باس لە بنەمای پەیوەندی نێوان نیشانە و بابەت دەکات، سەبارەت بە زاراوەکە، تەنیا لە لاپەڕە (٣٠)دا ئاماژەی پێداوە و نووسیویەتی: (نیشانەی ئایکۆنی "وێنەیی" پەیوەندی نێوان نیشانە و بابەت پەیوەندییەکی لێکچووە، جا زیندوو بێت، یان نازیندوو یان ڕێکەوتنێک بێت وەک: وێنەی فۆتۆگرافی و نیشانەکانی بیرکاری و تەرازوو و شێر..)).

(دەقی شیعری کوردی لە ڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە ١٩٥٠-١٩٧٥ کرمانجی خواروو). نووسینی: لوقمان ڕەئوف. تێزی دکتۆرایە و ساڵی (٢٠١٦) وەک کتێب چاپکراوە، بە لای ئێمەوە کارێکی ورد و ئەکادیمییە. ئەوەندەی پەیوەندی بەم تێزەی ئێمەوە هەبێت، لاپەڕە (١٦٢) تا لاپەڕە (١٦٧)یە، کە کۆمەڵێک زانیاری سەبارەت بە ئایکۆن و پەیوەندی بە نیشانە تێدایە و بیروڕای چەند نووسەرێک لەو ڕووەوە خراوەتەڕوو، پاشان باس لە بۆچوونی (پێرس) دەکات، بە تایبەتیش بۆ جۆرەکانی وێنە، وێنەی بەیانی، خواستن و لێکچواندن، ئینجا توێژەر نموونەی شیعریی کوردی وەرگرتووە.

(ئەدەبیاتی بەرەنگاری لە شەڕی خۆکوژیدا). نووسینی: فوئاد محەمەد ئەمین سەراج. ساڵی (٢٠١٨) چاپکراوە، ئەم کتێبە بەسەر تەوەری شیعر و پەخشان دابەشکراوە، نموونەی لێوەرگرتوون و سەرنجی خۆی بۆ دەقەکان نووسیوە، پرسیار ئەوەیە، ئایا ئەو ئەدەبەی دژی شەڕی ناوخۆ (خۆکوژی) نووسراوە، دەچێتە خانەی ئەدەبیاتی بەرەنگارییەوە؟! ئەگەر ناونیشانی کتێبەکە بەمجۆرە بوایە: ئەدەبیاتی دژە شەڕی خۆکوژی، ئەوسا دەکرا قسە و باسی تری لەبارەوە بکرێت!

(سیاسەت لە شیعرەکانی عەبدوڵلا پەشێودا). نووسینی: محەمەد عومەر، نامەی ماجستێرە لە زانکۆی بینگۆلۆ لە باکووری کوردستان وەرگیراوە و ساڵی (٢٠١٩)، وەک کتێب چاپکراوە. لەم نامەیەدا ئەوەی پەیوەندی بە بابەتەکەی ئێمەوە هەیە، لە بەشی سێیەمدا ئەم چەند ناونیشانەیە:

هەواڵنامەی کتێب

شیعری بەرگری لە لای پەشێو، شیعری بەرگری لە ئەدەبیاتی گەلاندا، شیعری بەرگری لە ئەدەبیاتی کوردیدا، پەشێو و بەرگری. ئەو چەند ناونیشانە لە (٢٥) لاپەڕەدا کۆکراونەتەوە، کە زیاتر سوود لە نامەی ماجستێرەکەی ئەبوبەکر خۆشناو و تێزی دکتۆرایەکەی عەبدوڵڵا یاسین ئامێدی وەرگیراوە، هەروەها بۆ ئەدەبی بەرەنگاری پشت بە پێناسە و بۆچوونی چەند نووسەرێکی بێگانەش بەستراوە، بەڵام بۆ سەرچاوە ئەسڵییەکان نەگەڕاوەتەوە، بەڵکو زانیارییەکانی لە دوو سەرچاوە ناوبراوەکەی پێشوو وەرگرتووە، کە پێشتر ئاماژەم پێداون، بە هەمان شێوە شیعرێکی برێخت-ی وەرگرتووە، لە کتێبەکەی ئامێدی دەریهێناوە! بەبێ ئەوەی بۆ ئەو سەرچاوەیە بگەڕێتەوە، کە ناوبراو لێی وەرگرتووە!

(سیمۆلۆژیای ناونیشان لە شیعرەکانی نەوزاد رەفعەت دا). نووسینی: سەرباز مەجید خۆشناو، نامەی ماجستێرە، ساڵی ٢٠١٦ لە زانکۆی سۆران گفتوگۆ کراوە، ساڵی (٢٠١٩) وەک کتێب چاپکراوە. لاپەرە ٨٩ تا ٩٤ی بۆ چەمکی ئایکۆن و پەیوەندی بە نیشانە تەرخانکراوە. بابەتێکی وردە سەبارەت بە ناونیشان وەک نیشانە بۆ بەرگی کتێبەکان و نیشانی شیعرەکانی شاعیری ناوبراو. هەروەها نزار سەلمان تاهیر لە تێزی دکتۆرایەکەیدا لایەنێکی دیکەی سیمیۆلۆژیای وەرگرتووە، کە بریتییە لە سیمیۆلۆژیای وێنێ دیتنێ د هۆزانا هەڤچەرخا کوردیدا.

بێ: وتار

ئەمانەش ناونیشانی چەند بابەتێکن، کە وەک کتێبی سەربەخۆ چاپنەکراون:

- رۆژنامەگەریی کوردی لە شار و لە شاخدا، کۆمەڵێک بابەتی تایبەت بە ئەدەبی بەرەنگاری بڵاوکردۆتەوە، کە لە باسێکی لەم شێوەیەدا ناکرێت بەدواداچوون و خوێندنەوە بۆ زۆربەیان بکرێت، چونکە وەک پێشتر گوتمان باسەکەمان کارێکی بیبلیۆگرافیایی نییە و ناچێتە ئەو خانەیەش، تەنیا وەک نموونە ناونیشانی چەند بابەتێک دەخەینەڕوو: ((جەمیل رەنجبەر، ئەدەب و شۆڕش، هەفتەنامەی هاوکاری، ژمارە (١٢٦)، ساڵی (١٩٧٢). خالد حسێن، شەڕ و جەنگ د هۆزانا کوردیدا، رۆشنبیری نوێ (گۆڤار)، ژمارە (١٠٣ و ١٠٤)، ساڵی (١٩٨٤). کمال مصطفی معروف، رواد المقاومة في الشعر الکردي، مجلة الثقافة الجدیدة، عدد (٢٣٧)، (١٩٩١). حەسەن نوری، جەنگ، نقیسەر و هەڵوێست، پەیڤ(گۆڤار)، ژمارە (٣)، دهۆک (١٩٩٦). فەرشید شەریفی، ئەدەبیاتی خۆڕاگری، سروە (گۆڤار)، ساڵی (١٧)، ژمارە (١٨٠). ئازادی حەمەدەمین (وەرگێڕان)، سەرهەڵدانی ئەدەبی بەرگری لە چەند وڵاتێکی ئەوروپیدا، رۆشنبیری نوێ (گۆڤار)، ژ٩٣، حوزەیرانی(١٩٨٢)، ئەم بابەتە لەم ژمارەیەی گۆڤاری الثقافة الاجنبیة- بەغدا وەرگێڕدراوە ژمارە (٤)، ساڵی(١٩٨١)، گۆڕینی بۆ زمانی عەرەبی: د. ضیاء نافع)) هەروەها لە

شاخ دوو کۆمەڵە شیعر چاپ و بڵاوکراونەتەوە، کە وشەی بەرگری و بەرەنگاری بوونەتە ناونیشانی کتێبەکان: عوسمان شەیدا، گۆرانی بەرەنگاری، کۆمەڵە شیعر، لە بڵاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کوردستان، چاپخانەی شەهید ئیبراهیم عەزۆ (١٩٨٤). ئەبوبەکر خۆشناو، سروودی بەرەنگاری، کۆمەڵە شیعر، ١٩٨٦.

هەر پەیوەند بەم باسە، دوای دروستبوونی دەستە و ڕێکخراوی سیاسی لە کوردستاندا، هەست بە کاریگەری ئەدەب کراوە بۆ هاندان و سازدان و ڕێکخستنی جەماوەر، بڵاوکراوە حزبییەکان، لە دوای ساڵی (١٩٦٢)، بە تایبەتیش دوای دەرچوونی گۆڤاری (دەنگی پێشمەرگە) و چەند گۆڤار و بڵاوکراوەیەکی دیکە، چەندان لاپەڕەیان بۆ دەقی ئەدەبی بەرەنگاری تەرخان کردووە.

لە شۆڕشی نوێشدا زۆر بە فراوانی گرنگی بە ئەدەب و ڕۆژنامەگەریی تایبەتمەندی ئەدەبی دراوە، بۆ یەکەمجار گۆڤاری ئەدەبی لەناو سەنگەرەکانی پێشمەرگەدا چاپ و بڵاودەکرێتەوە، هەروەها ڕۆژنامەی (ڕزگاری)، کە یەکێتیی شۆرشگێڕانی کوردستان دەریکردووە، ستوونی تیایە لەژێر ناونیشانی (ئەدەبی بەرەنگاری) و هەر لە ژمارە (١)وە گرنگی بە پەیوەندی ئەدەب و شۆڕش داوە. لە ژمارە (١٢)دا بەم شێوەیە لە ئەدەب و جولانەوە کۆمەڵایەتییەکان دواوە: ((ئەدەب، سەرچاوە سەرەکیە گرنگەکەی خۆی لە هەناوی جولانەوەیەکی کۆمەڵایەتیەوە هەڵدەگرێ، کە لەناو ریزەکانی میللەتدا لە ئارادایە، ئەم جولانەوەیە بەو هەموو قورسی و بەرفراوانی و هەمە لایەنیەی خۆیەوە نەک هەر تەڕایی و گەشی.. بگرە زیندووییەتیەکی مێژوویی بە ئەدەبەکە دەبەخشێ و وای لێ دەکات بەوپەڕی داهێنانەوە بەشداری دروست کردنی شارستانێتی و ژیان ئازادی میللەتەکەی خۆی و مرۆڤایەتی بکات. هەر ئەدەبێک.. یان هەر بەشە ئەدەبێک خۆی لەم جولانەوە کۆمەڵایەتیەی ناو ریزەکانی میللەت داببرێ و پەیوەندیەکانی لەگەڵ ناوەڕۆکی جولانەوەکە بپچڕێنێ.. نەک هەر لە سەرێکەوە دووچاری شکست و تەنگەبەری دێت و لەسەرێکی دیکەشەوە زەرەر لە گیانی میللەت و کۆمەڵەکەی خۆی دەدات))، هەروەها لە ئێسگە رادیۆییەکانی پێشمەرگەشدا گرنگی بە ئەدەبی بەرەنگاری دراوە و بەرنامەی تایبەتی هەفتانەی بۆ تەرخانکراوە، بە تایبەتیش لە رادیۆی (دەنگی گەلی کوردستان)دا.

- پرنسیپی ئایکۆن: نووسینی: د. زاهیر لەتیف کەریم، ئەم توێژینەوەیە لە هەفتەنامەی چاودێر، پاشکۆی رەخنەی چاودێر، ژمارە (٣١٨)، ڕۆژی دووشەممە (٢٠١٢/٦/١٨) بڵاوکراوەتەوە. بابەتێکی زانستییە، بە تایبەتیش بۆ ناسین و پێناسەکردنی ئایکۆن بە زمانی کوردی.

- هێماگەری و ڕەنگدانەوەی لە شیعری چەند شاعیرێکی ناو گۆڤاری نووسەری کورددا: نووسینی: د. عەباس ساڵح عەبدوڵڵا، ساڵی (٢٠١٥) لە ژمارە (٤٦)ی گۆڤاری ئەکادیمی زانکۆی سلێمانی بڵاوکراوەتەوە، ئەگەرچی لە پۆلێنکردنی خولەکانی گۆڤاری نووسەری کورددا سەرکەوتوو نەبووە، بەڵام لە هێنانەوەی نموونە شیعرییەکاندا سەرکەوتووە.

ئەمە و یەکێتیی نووسەرانی کورد لە چەند ساڵی ڕابردوودا، لە سێ شاری باشووری کوردستان و لە سێ کاتی جیاوازدا، سێ ڤیستیڤاڵی بۆ ئەدەبیاتی بەرەنگاری کوردی بەڕێوەبردووە، کە ژمارەیەکی دیار لە نووسەر و توێژەران بەشداربوون.

هەواڵنامەی کتێب

بەشی یەکەم

چەمک و پێناسەکان و
مێژووی یەکێتیی نووسەرانی کورد و
یەکێتیی نووسەرانی کوردستان

پاری یەکەم: چەمک و پێناسەکان

ئایکۆن ICON

وەک زۆربەی زاراوە ئەدەبی و فەلسەفی و فیکرەکانی دیکە، زاراوەی ئایکۆن ICON رەگوریشەی بۆ رۆژگاری گریکەکان دەگەڕێتەوە (Moberg, 1999, 49)، لە لای گریکەکان بە واتای وێنە "EIKWV" و لێکچوو، یاخود نموونە دێت. لە کۆندا ئایکۆن زیاتر، وەک هێما و نیگارێکی ئایینی خۆی دەنواند و لە پەرستگاکان دەبینرا، بەڵام هەر تەنیا لە نیگار و وێنەدا سنووردار نەکرا، بەڵکو زاراوەی نووسینی ئایکۆنیش پەیدا بوو، وەک جێگرەوەیەک بۆ وێنە و نیگاری ئایکۆنی، بۆ نموونە لە رۆژگاری قەدیس یوحەننا مەکسمۆڤیچ، ئایکۆن لە نێوان هێما و نیگار و وشەدا ئاوێتە کراوە. iconography ، کە لە دوو بەش پێکهاتووە ICON بە واتای نیگار و graphy بە واتای دەنووسین دێت (https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/iconography). فلادیمیر لوسکی پێیوایە ئایکۆن ((یەکەمین پلەیە لە پلەکانی مەلەکوت)) (https://monoskop.org/Vladimir_Lossky)، نیگار و نیگاکردن و لێکدانەوە و شیتەڵکاریی و خاوەنداریتی بۆ ئایکۆن بە گوێرەی کاروانی مێژوو گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە.

لە فەرهەنگی Oxford ئایکۆن بەم واتایە هاتووە: ((١- لە بواری کۆمپیوتەردا: سیمبولێکی بچووکە لەسەر شاشەی کۆمپیوتەردا، گوزارشت لە پرۆگرامێک یان فایلێک دەکات. ٢- کەسێک، یان شتێکی بەنێوبانگ، کە خەڵک پێیەوە سەرسام بن و وەکو هێمایەک سەیری بکەن، کە گوزارشت لە بیرۆکەیەکی دیاریکراو، شێوازێکی ژیان.. تاد بکات. ٣- وێنە، یان پەیکەری کەسێک، کە بە پیرۆز دابندرێت)) (Oxford, 2000, 642)، بەڵام لەم فەرهەنگە فەرەنسییەدا (Dictionnirs culturel) بەمجۆرە پێناسەی کراوە ((١- لە زمانی فەرەنسی ikona – ە، ئەویش لە

زمانی یۆنانی بینەزنتین eikon و ikona واتە نیشانە، وێنەیە. لە فەڕەنسی کۆن icoine واتە نیشانە، وێنە. لە کڵێسەی ڕۆژهەڵات ئەو وێنە و نیشانە ئایینیانەن لەسەر تەختەدارێک دروست دەکرێن، ٢- سالآنی ١٩٨٠- ١٩٩٠ لە زمانی ئینگلیزی لە وشەی icon وەرگیراوە، واتە بابەتێکی گرافیکین، بە شێوەی هێما، یان وێنەی ئاگادارکردنەوە لەسەر شاشە پێناسی پرۆگرامێک، یان بەرچاوخستنێک، یاخود داوایەک نمایش دەکات)) (Reg, 2005, 1780).

ئایکۆن پەیکەرێکی بچووکە بۆ کەسایەتییێکی ئایینی مەبەستی پیرۆز ڕاگرتنە، لە فەرهەنگی (المنجد) ((بە واتای وێنە و پەیکەر)) دێت (معلوف، ١٩٥١، ٢٠)، عەرەبەکان بە ئایکۆن دەڵێن ایقونة. وشەی ئایکۆن لە بنچینەدا گریکییە و لە eikenai ەوە هاتووە، کە بە مانای (هاوشێوەیی) یان (وەکو) دێت. لە هەندێ ئاییندا پێگەی کەسایەتییە ئایینییەکان بە ئایکۆنێک گوزارشتی لێوە دەکرێ. دەشێ ئایکۆن وەسف بێ بۆ کەسێک، کە پەیوەندیی بە بیرۆکەیەکەوە هەیە، بۆ نموونە مەهاتما غاندی وەکو ئایکۆنی ئاشتی و مرۆڤایەتی ڕێز و شکۆی پێ دەدرێ، لە کاتێکا ئەدۆلف هیتلەر وەکو ئایکۆنی توندوتیژی و ڕق و کینە سووک دەکرێ)) (Merriam Webster, https://www.vocabulary.com/dictionary/icon).

ئەمە و لە فەرهەنگێکی سویدیدا، کە ئەکادیمیای سویدی دایناوە و بۆسەر زمانی کوردیش وەرگێڕدراوە، بەمجۆرە باس لە ئایکۆن دەکات ((وێنەی شالیارانی کریستیانی لە ئایینی ئۆتۆدۆکسی یۆناندا. نیشانۆکە، هێما، سیمبول. چرکە لە ئایکۆنی ئینتەرنێت بکە تا وێبخوێنەرەوەکە بکەیتەوە، تێرمی ئایکۆن ئێستا زۆر بەربڵاوە. بەڵام تێرمی (سیمبول)یش هەر بەکاردەبرێت)) (Lexikon, 2007, 408)، هەر لە سوید شاعیرێکی بەناوبانگی وەک گونار ئێکێلۆف ١٩٠٧- ١٩٦٨ Gunnar Ekelof نزیکەی حەفتا ساڵ لەمەوبەر ئایکۆن لە لای پیرۆز بووە ((ئێکێلۆف شارەزایی زۆر وردی لەبارەی هەڵسوکەوتکردن بەرانبەر بە ئێکۆن هەبوو. لە حزووریاندا، مرۆڤ سەر دادەنوێنێت و بە دەست هێمای خاچ دەکات. دەستیان لێ دەدات و ماچیان دەکات، بخوور و مۆمیان بۆ دادەگیرسێنێت و گۆرانیان بۆ دەڵێت، یان بێدەنگ و بێ جووڵە بەرانبەریان دەوەستێت)) (ئێکێلۆف ٢٠١٠، ٣٧١). سویدییەکان بە ئایکۆن دەڵێن ئێکۆن.

لە ڕۆژهەڵاتیش، میسر دەبێت بە مەڵبەندێکی دەوڵەمەندی ئایکۆن ((کڵێسەی قبتی گرنگی بە ئایکۆن داوە. ئایکۆن هونەرێکی قبتییە، لە ڕێگای مەسیحییەکانەوە لە سەدەی یەکەمی زاینی قبتییەکان بەرهەمیان هێناوە، تا ساڵی (٦٤١)، کە عەرەب چوونەتە میسر، تا ئێستاش ئایکۆن لە کڵێسەکاندا هەیە. بۆ بینەر کۆمەڵێک واتای جوان دەدات بۆ سەرنجڕاکێشانی عەقڵی مرۆڤ، کە سەردانی کڵێسە دەکەن. قبتییەکان شەهید وەک قارەمان، یان سوارچاکێک پیشان دەدەن، کە

سواری ئەسپێک بووە و شمشێرێکی بەدەستە، یاخود قەڵغانێک بۆ ململانێ لە دژی دوژمندا. ئایکۆن بەرهەمی داهێنانی رۆشنبیریی مرۆڤە)) (الملاخ، ٢٠٢٠، ١٨٠ - ١٨٢)، ئەمە و هەمان توێژەر رای وایە ((ئایکۆن دەقاودەق بریتییە لە وێکچوون و نوێنەرایەتیکردن)) (الملاخ، ٢٠٢٠، ١٨٣)، کە ئەمەیان بۆ بواری پراکتیکی لە ئەدەبدا گرنگە، ئایکۆن ((وێنەگرتنێکی زهنییە، گوزارشتکردنە بە وێکچوون لە وێنە بنەڕەتییەکە، لە کەلەپووری ئەرسەدۆکسیدا بە گشتی راهیبەکان وێنەی ئایکۆنەکانیان کێشاوە)) (خوري، ٢٠٠٠، ١٠).

وەک دەردەکەوێت کلێسە لە کوێ بووە ئایکۆن لەوێ بووە، چونکە ئایکۆن هونەری کلێسە بووە ((شاری رەها (رەحا) (ئورفا)، کە دەکەوێتە نێوان هەردوو رووبارەکە هەر زوو خەڵکەکەی بوونەتە مەسیحی، تا سەدەی حەڤدەمین پایتەختی ئەدەبی سریانی مەسیحی بووە)) (خوري، ٢٠٠٠، ١٥٩)، لە کلێسەکانی ئەوێدا جۆرەها ئایکۆن دەبینرێن، کەواتە لە کوردستانیش کلێسە دەبێت بە سەرچاوەی پەیدابوونی ئایکۆن، بە تایبەتیش لە باکووری کوردستاندا.

بە خوێندنەوەی بابەتی (چەردەیەک لە مێژووی هونەری شێوەکاری لە کوردستان) بەرچاومان روون دەبێت بۆ بزاڤی شێوەکاری و هێلکاری لە کوردستان، کە لە چەندان سەدە بەر لە ئەمڕۆ ئەو هونەرە گرنگی پێدراوە (یوسف، ٢٠٠٥، ١٧-٢٤)، ئەگەر لەو بارەدا کلێسە و مزگەوت بەراورد بکرێن، مزگەوت لە نەخش و نیگار و بە پیرۆز راگرتنی کەس و شتەکان وەک کلێسە مامەڵەی لەگەڵ ئایکۆن، یاخود بە واتایەکی دیکە گرنگی بە نەخش و نیگار نەداوە، چونکە بیرکردنەوەی هەردوو ئایینەکە بۆ وێنە جیاوازە. ئەمە و بۆ پەیوەندی ئەدەب و ئایکۆن شەست ساڵ لەمەوبەر نووسراوە، ئایکۆن ((لە ئەدەبدا بریتییە لە وەسفکردنی کەسێک، یان شتێک لە رێگای زمانی مەجازەوە)) (https://www.britannica.com/art/icon-literature).

ئایکۆن لەگەڵ پێشکەوتنەکانی تەکنۆلۆجیادا، واتا و هێمای نوێی بەبەردا کراوە، لە جیهانی کۆمپیوتەردا، وێنەیەکی بچووک، یاخود هێمایەکی بچووکە لەسەر شاشەی کۆمپیوتەردا، کە ئاماژەیە بۆ کلیککردن تا زانیاری بە بەرامبەر بدات، هێمای دیکەش هەیە، کە شوێنی دیسک، فایل، یان زانیاری دەبەخشێت. لەبەرئەوەی سیمیۆتیکا زانستێکی گشتییە و سنووری زاری بڕیوە دەکرێت لە بواری ئەدەبیشدا سوود لەو زانستە وەربگیرێت، چونکە پیرێس ئاڵۆزییەکانی سوسێر–ی نەهێشت و کاری شرۆڤەکارانی لەبەردەم چەندان ئەگەردا واڵاکرد.

دوای خوێندنەوە و پشکنین و سەیرکردنی کۆمەڵێک فەرهەنگی کوردی، لە هیچێکیان زاراوەی ئایکۆن دانەندراوە و باس نەکراوە، لەو حاڵەتەدا باشترین کار گەڕانەوەیە بۆ ئەدەبیاتی لاتینی، یان ئینگلیزی بەتایبەتیش لە بوارە فەرهەنگییەکەدا، ئێمە تا ئەمڕۆ بەکارهێنانی زاراوەی

(ئایکۆن) بە گونجاو دەزانین، چونکە لە فەرهەنگەکانی ئێمەدا بەرامبەر بەم زاراوەیە هیچ زاراوەیەکی کوردی رەسەن، یاخود داتاشراو دانەندراوە.

نیشانەناسی

نیشانەناسی زانستێکە باس لە ئاماژە و بەڵگە و هێما دەکات، واتە Semiology، لە زمانی عەرەبی بە (علم الدلالة، علم العلامات و علم الاشارة) ناوی هاتووە ((ئەو زانستەیە لە دەقی ئەدەبی و ژیانی کۆمەڵایەتیدا، ئاماژە و نیشانەکان دیاری دەکات)) (ئەسوەد، ٢٠١١، ٨٥). (سوسێر) و (پێرس) دوو زانا و پسپۆری بواری زمان و لۆژیکن، بە وردی لەم زانستەیان کۆڵیوەتەوە و زۆرترین قسەوباسیان لەمەڕ ئاماژە و نیشانە و ئایکۆن کردووە، بە تایبەتیش پێرس. سوسیر زاراوەی Semiology و پێرس Semioticsی بەکارهێناوە، ئەوەی یەکەم لە ئاماژە زمانەوانییەکان و ئەویتر لە لۆژیک و هێمای کۆڵیوەتەوە.

بۆ وردبوونەوە و جیاوازی لەنێوان ئیندیکس، هێما و ئایکۆندا بۆچوونەکان جیاوازن، تێزی دکتۆرای (لوقمان رەئوف) بە وردی لە چەشنەکانی نیشانە لە ئەدەبدا، بە تایبەتیش لە شیعردا دواوە. ئەو دوای ئەوەی بۆچوونەکانی هەر یەک لە (پێرس، سۆسێر، ئۆگدن، ریچاردز و مۆریس) دەهێنێتەوە، بە پشتبەستن بە تێزەکانی (پێرس)، نیشانە بۆ ئەم سێ لێکەوتەیە دابەش دەکات (ئایکۆن، ئیندێکس، هێما)، ئەوەی پەیوەستە بە ئایکۆن، توێژەر پێی وایە ئایکۆن لە پلەی یەکەمدا ئەو جۆرەیە، کە نوێنەرایەتی بابەت دەکات لە رێگەی لێکچوونداا لەو رووەوە ئەم رایەی (پێرس) دەهێنێتەوە: ((دەکرێت شتێک ببێتە ئایکۆن بۆ شتێکی دی، ئیدی ئەو شتە سیفەت، یان کائینێکی تاک، یان یاسایەک بێت)) (رەئوف، ٢٠١٦، ١٦٤)، لەو چەند وشەیەدا خاڵێکی گرنگ هەڵدەهێنجرێت، کە بریتیین لە وێنا و وێنە و خواستن و نیگار و هێلکاریی.

رای (فیردیناند دی سوسێر) وەک زانایەکی بواری زمان و دامەزرێنەری قوتابخانەی بنیاتگەری زمانەوانی وەردەگرین، ئەو بەم شێوەیە لە دال و مەدلول دەدوێت: ((دال: بریتییە لە دەنگ، یاخود پیتی نووسراو. مەدلول: بریتییە لە وێنەی زیهنی، یاخود فکرەیەکە سەبارەت بە شتێک)) (www.syr-res.com/article/7169.html). ئەم بۆچوونەش ئایکۆن ورتر دەکاتەوە ((ئایکۆن وەک بەشێک لە سیستمی سیمیۆلۆژیا، پشت بە ئاماژەکان، یان نیشانەکان دەبەستێت، جۆری ئاماژە و نیشانەکان بەربڵاون و ناکرێت بخرێنە نێو چوارچێوەی سنوورێکی زەمەنی، یان جێگەیی دیاریکراو، بەڵکو پەیوەستە بە جوگرافیای مرۆڤ و ئەفسانە و ئایین و سیاسەت و مێژوو و بارە کۆمەڵایەتی و دەروونیەکان، تەنانەت ئامراز و کەرەستەکانی سروشتیش بۆخۆی رادەکێشێت و کارنامەیان دەداتێ، بەمەش جیاوازییەکان لەنێوان ئایکۆن و سیمبوڵدا

بەدەردەکەوێت، ئەویش بەوەی توانای سمبوڵ، لەرووی دەسنیشانکردن و کارەوە، دیاریکراوە و چەندین خوێندنەوە هەڵناگرێت بۆ نموونە سیمبوڵەکانی هاتوچۆ، کە هێما و نیشانەکانیشی پێدەوترێت، لە ڕێگەی ڕێگا و یاساوە ئامانجەکانی بۆ دەسنیشان کراوە، یان لە کاتێکدا ئەو هێمایانە دەبنە سەرچاوەیەک یان گواستراوەیەک- احالة- ئەوا سیاقە زەمەنی و مێژووییەکان توانیویانە ماناکانی دەستنیشان بکەن)) (کەریم، ٢٠١٢/٦/١٨، ٤)، کەواتە نیشانە دەبێت بە چەقی دۆزینەوەی ئایکۆن و لێکەوتەکانی، ئەمەش لەلای پێرس پەیوەندیدارە بە پرەنسیپی لەیەکچوون، هەروەها یەکێکە لە شێوەکانی ئاماژە، ئەو سیمیوتیکا بە دەروازەیەکی پێویست بۆ لۆژیک دادەنێت، کە لقێکە بۆ زانستی گشتی لە دەلالەتە هێماییەکان ((بەلای پێرس لۆژیک هاوواتای سیمیوتیکایە، کە لەسەر ئەگەر و ئەنجام دادەمەزرێت)) (فاطمة الزهراء، ٢٠١٧، ٦). گەردوون لە لێکدانەوەکانی (پیرس)دا لە نیشانەدا بێسنورە و ((هەموو شتێک وەک نیشانە کار دەکات)) (بنگراد، ٢٠١٢، ٩١).

بۆ پەیوەندی، یاخود جیاوازی لەنێوان هێما و نیشانە (ئیرنست کاسیر) دەڵێت: ((نیشانە تەنیا بۆ یەک شتی جێگیر بەکاردێت، بەڵام هێما لە شتێک زیاترە، جێگیر نیە و دەگوازرێتەوە و هەمەجۆرە)) (حمدان، ١٩٨١، ٢٥ و ٢٦)، جگە لەمەش (جاحظ) پێی وایە نیشانە ((خێرا و کورتە، ناڕاستەوخۆیە، شاراوەیە)) (الجاحظ ، ١٩٤٨، ٧٠). جاحظ هێما و نیشانەی بە هاوواتا داناوە، بەڵام پێرس پەیوەندی هێما و نیشانە بە سیستمی سیمیۆلۆژی دەبەستێتەوە. گۆڕانکاری و جیاوازییەکانی هێما و نیشانە لەگەڵ گۆڕانکارییە مەعریفییەکان دەگۆڕێن و لە بوارێکەوە بۆ بوارێکی دیکە بەهەمان شێوە ئەرکیان دەگۆڕێت

هێما و نیشانە

(سوسێر) هەر زوو هەستی بە نزیکایەتی نێوان نیشانە و هێما کردووە، بەڵام وەنەبێت جیاوازییەکانی بەلانابێت، کە دەکرێت لەم خاڵانەدا کورت بکرێنەوە، (نصر، ١٩٧٨، ٢٣):

١- نیشانە ئاماژەیەکە، لەنێوان مرۆڤ و ئاژەڵدا، بەڵام هێما پەیوەستە بە ئێستا و تایبەتمەندیی، لە تایبەتمەندییەکانی مرۆڤ.

٢- نیشانە ئاماژەیەکی هەستییە بۆ واقیع، یاخود بابەتێکی مادی، بەڵام هێما گوزارشتکردنە بۆ واتایەکی گشتی و پەیوەندیدارە بە ڕووداو.

٣- نیشانە بەشێکە لە جیهانێکی مادی ڕووت، بە پلەی یەکەم هەڵگری بەهایەکی پراگماتیکییە، بەڵام هێما لە باری واتادا کارێکی مرۆڤانەی تایبەتە، بەهایەکەی ئەرکە.

٤- پێویستە نیشانە گوزارشت لە ناوەڕۆک بکات، بەڵام هێما پێویستی بەو حاڵەتە نیە.

٥- نیشانە سروشتێکی کۆمەڵایەتیی هەیە نەک ئیرادەیی ، بەڵام هێما داهێنانی مرۆڤە.
٦- نیشانە پەیوەندی لەنێوان ئاییینەکان درووست دەکات، بەڵام هێما ڕێکەوتنیان لە نێوان درووست دەکات.

دوو شێوە لە نیشانە هەیە ((نیشانەی سروشتی و نیشانەی دەستکرد)) (جیرو، ٢٠١٧، ١٥)، ئەمانەش بۆ بابەت و گوزارشتکردن وردتر دەکرێنەوە ((ئایکۆن نیشانەیەکە ئاماژە بە بابەتێک دەدات، کە گوزارشت تەنیا لە سروشتی نیشانە دەکات، زیندوێتی ئایکۆن لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، کە هۆکارێکی گەیاندنە لەنێوان نەتەوە و گەلی جیاوازدا، وەک کارە بەربڵاو و زۆرەکانی دیزاینی شارەکان و نەخشەی جوگرافیایی و شتی دیکە، ئەمەش بەو واتایە نییە، کە نیشانە ئایکۆنییەکان پێویستیان بە لێکدانەوە نەبێت)) (زیادة ، ١٩٨٦، ٧٥٣).

ناکرێت هێما لە ئایکۆن دابڕین، چونکە ئایکۆن وەک جۆرێکی سەرەکی لە نیشانە، گوزارشتکردن، نوێنەرایەتی، چواندن و بەرامبەریی لە کۆڵەگە سەرەکییەکانیەتی، ئەمانەش لە شیتەڵکاریی بەرهەمی ئەدەبیدا دەبن بە تەوەری سەرەکی لێکدانەوە و وەسفکردن، هەروەها لەو نێوەندەدا ڕۆڵی ڕەوانبێژیش فەرامۆش ناکرێت، بەڵام نەک هەموو ڕەگەزەکانی ئەو هونەرە.

ئایکۆن و ئەدەب

ئەرسەدۆکسییەکان پێیانوایە ئایکۆن نیگار و وێنەیە واتە هونەرە ((بەڵام بە گوێرەی بابەت و مەبەست و ڕێگای وێنەکێشانەکەی جیاوازە لە وێنەی دیکە. لە کۆندا بابەتی ئایکۆن نوێنەرایەتی لایەنە ڕوحیەکەی لاهوتییەکانی دەکرد و بۆ خەڵکی باوەڕدار دەگوازرایەوە. ئایکۆن شوێنی بەیەکگەیشتنی خوا و مرۆڤە، شوێنێکە بۆ بەرجەستەکردنی ئەوەی مرۆڤە لەگەڵ ئەوەی خواوەندە، خوا لە ڕێگای ئایکۆنەکان موخاتەبەی باوەڕدارەکان دەکات. کەواتە جیاوازییێکی زۆر لە نێوان تابلۆیەکی هونەری و ئایکۆندا هەیە. تابلۆی هونەری وێنەی دیمەنێک، کەسێک، بابەتێک دەکێشێت، بیرەکە بۆ ئەویتر دەگوازرێتەوە و چێژی لێ دەبینێت، سروشی بابەتی تابلۆ لە ژیانی مرۆڤ و بیری مرۆڤایەتی وەردەگیرێت، بەڵام ئایکۆن وێنەی شتێک دەکێشێت، کە بە پێوەری مرۆڤایەتی ئاسایی نیە، چونکە بابەتێک پێشکەش بە باوەڕداران دەکات، مرۆڤ بەرەو ئاسمان بەرز دەکاتەوە، کەواتە ئایکۆن تابلۆیەکی ئایینییە، پێویستە هونەرمەندەکە باوەڕی بە ئامۆژگاری و ڕێنماییەکانی کلێسە هەبێت، ڕۆژوو بگرێت و نوێژ بکات، لایەنگر بێت، بەڵام وێنەکێشی تابلۆی هونەری مرۆڤێکی ئاساییە، دەکرێ سەرخۆش، کەسێکی سەیر، داهێنەر، خوانەناس بێت... تاد، ئەمانە هیچیان کاریگەرییان لەسەر کارە هونەرییەکەی نابێت. وێنەکێشی

هەواڵنامەی کتێب

ئایکۆن وێنەی کەسەکان دەکێشێت، وەک چۆن کلێسە دەیبینێت و تێیدەگات و باوەڕی پێیەتی. بەهای ئایکۆنەکان لەوەدا نییە، کە لە وێنە فۆتۆگرافییەکە بچێت، بەڵکو لە ئاوێتەبوونی روحە. تابلۆی شێوەکاری کارێکی هونەرییە و بە دیوارێک هەڵدەواسرێت و جوانی دەبەخشێت، بەڵام ئایکۆن تابلۆیەکی هونەری ئایینییە، بۆ نوێژ و پەرستن و تێرامان و موناجات)) (.(localprayers.com/GR/Athen

کەواتە ئەو هێزە روحییە لە دەقێکی ئەدەبیدا چ پیرۆزیی و چەشەیەکی گەرمی لە لای خوێنەردا هەیە؟ چەشە و دەق دوانەی تەواوکەری یەکترن، ئەگەر چەشە و کاریگەریی نەبێت، خوێنەر بارگاوی نابێت بۆ بەردەوام بوون لەسەر خوێندنەوەی دەقێک، بۆ ئایکۆنی ئەدەبیش ئەو کاریگەرییە زیاتر دەبێت، چونکە خاڵێک هەیە، گەرمایی بە وەرگر دەدات بە تایبەتیش لە ئایکۆنی بەرەنگاریدا، کە پەیوەستە بە روح و پیرۆزیی بەرەنگاری و مانەوە و بەردەوام بوون لەسەر تێکۆشان و قوربانیدان، هەر پەیوەند بە ئایکۆنی بەرەنگاری، بە واتای ئەوە نایەت، خوێنەر بۆ دروشم و دروشمسازی پەلکێش بکرێت، راستە دروشم بریتییە لە حەماسەت، یاخود نیشانە و پەیامێکی ئاراستەکراوە بۆ جەماوەر، بەڵام پێویستە سەرەڕای لایەنە هونەرییەکە، سۆز و سەرنجدانی ئارەزوو هانبدات، چەشە و هونەرێکی جوان و باڵا بە خوێنەر بدات، نەک بەتاڵ بێت لە بەهای هونەر و چەشە و ئارەزوو.

زمان و نیشانە بەیەکەوە گرێدران و لەو حاڵەتەدا زمان دەبێت بە سیستمێکی نیشانەیی، هەر بۆیە ئەوانەی لە زمان دەکۆڵنەوە، واتە پسپۆڕانی زانستی زمان ناتوانن نیشانە فەرامۆش بکەن، چونکە پەیوەندی نێوانیان جمکانەیە. ئیتر دال و مەدلول کاریگەرییان دەردەکەوێت، دال وێنەی دەنگەکان نمایش دەکات، واتە وێنە هەست پێکراوەکان، لە رێگای وێنەکانی هەست و بینین و بیستن بە مەدلول دەگەین و بیر بەرهەم دێت، ئەوەی زیاتر لە کارە شیکارییەکان خۆی دەنوێنێ، دۆزینەوەی نیشانەکانە لەنێو بنیادی زماندا، چوارچێوەی رستە و جێشوێنی وشە وێنایەکن بۆ نیشانەکان.

بۆئەوەی ئایکۆنەکان ببینین، یاخود هەست پێ بکەین، پێویستە ناسینی نیشانەکان ببن بە دەستپێک، بە تایبەتیش لە حاڵەتی کارکردن لەناو ئەدەبدا ((بۆ لێکۆڵینەوە لە نیشانە، پسپۆڕانی بواری هونەرەکانی ئەدەب، لەگەڵ چەند زانستی دیکەی وەک زانستی زمان و رەوانبێژی و شێوازی شیعردا سوودیان لەو میتۆدە وەرگرتووە)) (فیدح، ١٩٩٣، ٧)، ئایکۆن ئاماژەیەکە خاوەنداریێتی لە تایبەتمەندییەکانی شتێک دەکات بە نوێنەرایەتیکردن، واتە نوێنەرایەتی شتێک دەکات و زیاتر لەسەر پرەنسیپی هێما و چواندن دەوەستێت. (Jean Martenet) پێیوایە ((ئایکۆن بەرهەمی دەستی مرۆڤە، نوێنەرایەتی وێنە راستەقینەکە دەکات)) (Martenet. 1975 ,62)، هەر

لەسەر ئەو بنەمایە لە کاتی هەڵسەنگاندنی دەقێکی ئەدەبیدا بە تایبەتیش شیعر، ناکرێت لێکچوون و خوازە و خواستن لە بیر بکرێن، لە کاتی کارکردن لە دەقێکی ئەدەبیدا دیسان بۆ ئەم بۆچوونەی (پێرس) دەگەڕێینەوە، نیشانەی هەستی و ناهەستی بۆ دال و مەدلول دابەش دەکات و بنیاتی دەلالی نیشانەکان لە چوار ڕەگەز کۆدەکاتەوە: ((١- نیشانە نوێنەرایەتی شتێک دەکات، یاخود جێی دەگرێتەوە. ٢- مادەی ئاماژە پێکراو، یاخود بابەت. ٣- شرۆڤەکار (المحلل)، واتە ئەو کەسەی هەست دەکات و ئاگایی هەیە. ٤- ڕێگایەکی دیاریکراو، کە پرۆسێسی کاری ئاماژە تەواو دەکات)) (محمد، الملتقى الوطني الرابع، السيمياء و النص الادبي، ٢)، سیڤان ئولمان S Ullman دەڵێت: ((گۆکردن سیغەی دەرەوەی وشەیە، لە کاتێکدا مەدلول بیرەکەیە)) (اولمان، ١٩٦٩، ٦٤) ئەو پێیوایە پەیوەندیی ئالۆیری لە نێوان مەدلول و گۆکردندا هەیە.

ئەدەب، هونەرە و شێوەیەکە لە شێوەکانی هوشیاریی و ئاگایی مرۆڤ لە کۆمەڵگەدا، بە جۆرەها شێوەی هونەری جیاواز وێنەی مرۆڤ و ژیان دەکێشێت، کە زمان لەو وێنەکێشانەدا باڵادەستە، ئەمەش لە وێنەی ئەو شێوەکار و نیگارکێشە نزیکمان دەکاتەوە، کە لە ڕێگای ڕەنگ و فلچەوە، ژیانی مرۆڤ و ڕووداوەکانی ڕۆژ دەکێشێت، ئەمانەش بەدەر نین لە نیشانە و هێما و بیر، کەواتە زمان و وەسف و هوشیاریی دەبن بە خاڵی لێک نزیکبوونەوە لەنێوان هونەری ئەدەب و هونەری ئایکۆندا.

ئەدەبی بەرەنگاری Literature of resistance

لە دەستپێکدا لەسەر زاراوەی (بەرگری) یاخود (بەرەنگاری) دەوەستین، کە لە دوو نامەدا، یەکێکیان زاراوەی بەرگری و ئەویتریان زاراوەی بەرەنگاری بەکارهێناوە. (عەبدوڵڵا یاسین ئامێدی) لە تێزی دکتۆرایەکەیدا تەنیا گفتوگۆی لەسەر زاراوەی بەرگری کردووە، چەند فەرهەنگێکی کوردی و عەرەبی سەیر کردووە و ئاماژەی پێداون، بەڵام لە هێنانەوەی نموونەدا زاراوەکانی (مقاومة و دفاع)ی تێکەڵاو کردووە. (ئەبوبەکر خۆشناو) لە نامەی ماجستێرەکەیدا زاراوەی بەرەنگاری بەکاردەهێنێت، کە پشتی بە قاموسەکەی عەبدولرەحمان زەبیحی بەستووە، پێش ئەم بابەتەش ناوبراو ساڵی (١٩٨١) لە گۆڤاری (پێروو)، هەروەها ساڵی (١٩٩٠) لە گۆڤاری (بانگ)دا، دوو بابەتی سەبارەت بە شیعر و ئەدەبی بەرەنگاری نووسیوە، لە هەردوو بابەتەکەدا زاراوەی بەرەنگاری بەکارهێناوە (خۆشناو، ١٩٨١، ٧) و (خۆشناو، ١٩٩٠، ٥).

ئەمە و ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە جیاوازی کردنە لەنێوان هەردوو زاراوەی (بەرگری) و (بەرەنگاری)، وەک لە دامودەزگا حکومییەکانی باشووری کوردستاندا ڕۆیشتووە بەرگری بەرامبەر بە (دفاع) دانراوە، ئێمەش پێمانوایە بەرگری بۆ دیفاع گونجاوە، بۆ (مقاومة)ش

هەواڵنامەی کتێب

زاراوەی بەرەنگاری لێی نزیکە و گونجاوە، بەڵام نووسەران و ئەدیبانی ئێمە بەرامبەر بە زاراوەی مقاومة خۆیان ساغ نەکردۆتەوە، بۆ نموونە لە نووسینی چەند نووسەرێکدا، کە لە رۆژنامەی (بەرەی کوردستانی)دا بابەتیان بڵاوکردۆتەوە، زاراوەکانی بەرەنگاری و بەرگرییان تێکەڵاو کردووە، ئەو رۆژنامەیە دوای راگەیاندنی بەرەی کوردستانی لە شاخ دەرچووە. لە شاریش بەهەمان شێوە ئەو ئاڵۆزییە هەیە، جیاوازی لەنێوان (دفاع و مقاومة) نەکراوە. بۆ نموونە زیاتر لە پەنجا ساڵ لەمەوبەر لە گۆڤاری (زانیاری)، لە ژمارە سێدا وتارێک بەم ناونیشانە بڵاوبۆتەوە (بەرگریی ئەلەکتریک ELECTRIC RESISTANCE)، کە بەرامبەر بە زاراوەی مقاومة (بەرگری)یان داناوە (قەرەداغی، ١٩٧١، ١٧)، بەڵام لەبابەتێکدا سەبارەت بە دڵداری شاعیر زاراوەی بەرەنگاری بۆ شیعرەکانی بەکارهێنراوە، ناونیشانی بابەتەکە بەمجۆرەیە: ((دڵدار شاعیری بەرەنگاری و شۆڕش)) (بیمار، ٢٠١٧، ١٤٢).

لە پێناوی باشتر وردبوونەوە و تێگەیشتن لە واتای بەرەنگاری، سەیری چەند فەرهەنگێکی جیاواز بە چەند زمانێکی جیاواز دەکەین ((مقاومت: استادگی کردن، باکسی در امری برابری کردن، ضدیت کردن)) (عمید، ١٣٧٧، ١١٤٦)، لەم فەرهەنگەشدا بەمجۆرە لێکدراوەتەوە ((پایداری: باشار، بەرقەراری، بەرگە، پایەداری، پشوودرێژی، تابشت، تابوشت، تاقەت، تامل، توانا، تەحەمول، خودداری، خۆڕاگرتن، خۆڕاگری، دامەزراوی، دەوام، راوەستاوی، سبات، سەبر، سەقام، لەسەرەخۆیی، ملەجیرۆکی، نەمری، وەرگە)) (ئیبراهیمی، ٢٠١٢، ٣٦٠)، هەر لە هەمان فەرهەنگ و لە شوێنێکی دیکەدا نووسراوە ((مقاومت: بەرگری، بەرگەگری، خۆڕاگری، دەوام، راوەستاوی، مقاومت،١- باشار، باشارکردن، پشوودرێژی، پێ داگرتن، تاب، تابشت، تابوشت، تابهێنان، تاقەت، تامل، توانا، تەحەمول، خۆڕاگرتن، دەوام هێنان، دەربردن، رەختەیی، سووربوون، سووربیەی، سەبر، لەسەرەخۆیی، ملەجیرۆکێ، وەرگە، ٢- بەربەرەکانی، بەرەنگاری، ٣- پتەوی، گوریی، قایمی)) (ئیبراهیمی، ٢٠١٢، ١٦٧٧).

ئەمانەش چەند فەرهەنگێکی دیکەن ((بەرگری: بەرگرتن. فارسی: دفاع)) (هەژار، ١٣٦٨، ٧٦)، و ((بەرەنگاری: بەرانبەری کردن، دەگژراچون. (فارسی: گلاویزشدن)) (هەژار، ١٣٦٨، ٧٨)، هەروەها لە فەرهەنگی (زێوەر)دا هاتووە: ((الدفاع: بە بۆر و گیراوی. لافاوی گەورە)) (زیوەر، ٢٠٠٤، ٢٢٢). لێرەشدا نووسراوە ((بەرگریی: بەرەنگاری بوونەوە)) (موکریانی، ١٩٦١، ٧٦)، ((بەرەنگاریی: خەباتکردن)) (موکریانی، ١٩٦١، ٧١)، هەروەها مقاومەتکردن واتە ((پایداری کردن در برابر، زندە ماندن، محکم گرفتن)) (کاویان، ٢٠٠٠، ٣٠٩)، ((بەرەنگاربوون: گەیشتنی دوو گیاندار بەیەک لووت و بزووت)) (خاڵ، ٢٠٠٥، ٤٨)، زەبیحی نووسیویەتی: ((بەرگریی: (١- بەر/ ٢- گر (گرتن)+ئی). پێش لە پێشکەوتن و سەرکەوتنی نەیار و دوژمنان برینەوە، بەرامبەر دوژمن وەستان و خۆڕاگرتن